

Людмила Кашкарьова,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології Бердянського
державного педагогічного університету

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ

Шестирічний вік визначається зміною соціальної ситуації розвитку дитини – вступом до школи, при цьому школа бере на себе відповідальність за збереження психологічного здоров'я маленького школяра.

Дитина дошкільного віку живе в умовах сім'ї, де звернені до неї вимоги свідомо чи несвідомо корелюються з її індивідуальними особливостями: родина зазвичай співвідносить їх з поведінкою дитини, з її можливостями. Прийшовши до школи, дитина автоматично займає абсолютно нове місце в системі відносин людей: у неї з'являються постійні обов'язки, пов'язані з навчальною діяльністю. Змінюється провідна діяльність шестирічного школяра – тепер праця, гра, творчість підпорядковані навчанню. Батьки або особи, що їх замінюють, вчитель, навіть сторонні люди спілкуються з шестирічною дитиною як з людиною, що взяла на себе зобов'язання вчитися, як усі діти в її віці.

У клас приходять багато дітей, і вчитель повинен працювати одночасно з усіма. Це визначає стандартність вимог з боку вчителя і підсилює психічну напруженість шестирічної дитини. До школи індивідуальні особливості дитини могли не заважати її природному розвитку, так як ці особливості приймалися й враховувалися близькими людьми. У школі через стандартизацію умов життя дітей виявляється безліч їх відхилень від визначеного шляху розвитку: гіперзбудження, гіпердинамія, виражена загальмованість тощо. Ці відхилення лягають в основу дитячих страхів, знижують волюву активність, викликають пригноблені стани, що є ризиком втрати маленьким школярем психологічного здоров'я. Дитині належить подолати випробування, що «звалилися» на неї, а вчителю слід подбати про забезпечення педагогічних умов збереження психологічного здоров'я першокласника.

Метою даної статті є аналіз педагогічних умов збереження психологічного здоров'я учнів шестирічного віку.

Робота з шестирічними дітьми передбачає обов'язкове врахування їх фізіологічних та психологічних (вікових, типологічних та індивідуальних) особливостей. Психологи (Л. Божович, Л. Венгер, В. Мухіна та інші) у своїх працях розкривають характерні особливості дітей шестирічного віку. У дітей цього віку достатньо розвинене мовлення та пізнавальна активність; переважає мимовільна увага, хоча вони здатні й довільно регулювати свою поведінку, зосереджувати увагу

на тому, що їх приваблює; інтенсивно розвивається пам'ять; уява має велику варіативність та відіграє важливу роль у пізнавальній діяльності; почуття переважають над розумом (їхнє життя – це постійні хвилювання з кожного приводу) [1; 2; 5].

Уява в житті дитини відіграє більшу роль, ніж у житті дорослого, і частіше допускає порушення життєвої реальності. Безустанна робота уяви – найважливіший шлях пізнання й освоєння дитиною навколишнього світу, спосіб вийти за межі особистого практичного досвіду, найважливіша психологічна передумова розвитку здатності до творчості і спосіб освоєння нормативності соціального простору [5].

Однак уява може відвести дитину від реального світу, надавши болючість її духовному життю. Дитина може напружуватися від образів уяви, що мимоволі виникають, часом відчувати себе нещасною. Уява може заводити дитину і у глухий кут, створюючи нав'язливі образи, які її дійсно наполегливо переслідують.

Уява може виступати як діяльність, що приносить терапевтичний ефект. Дитина, відчуваючи труднощі в реальному житті, сприймаючи свою особисту ситуацію як безвихідну, може піти в уявлюваний світ. Проте, уява, якою б фантастичною вона не була у своїй сюжетній лінії, спирається на нормативи реального соціального простору. Переживши у своїй уяві добрі або агресивні спонукання, дитина може підготувати для себе мотивацію майбутніх учинків.

Дитина, якщо в неї досить розвинені мова й уява, якщо вона одержує задоволення від рефлексії на значення і зміст слів, словесних комплексів і образи уяви, може придумати і розповісти цікавий сюжет, може імпровізувати, насолоджуючись своєю імпровізацією сама і включаючи в неї інших людей.

Навчальна діяльність вимагає від дитини нових досягнень у розвитку мовлення, уваги, пам'яті, уяви і мислення; створює нові умови для особистісного розвитку.

Деякі з психологічних особливостей маленьких учнів сприяють організації навчального процесу в першому класі, а інші – ускладнюють його. Залежно від характеру впливу цих особливостей на процес засвоєння першокласниками навчального змісту і норм шкільного життя їх можна розподілити на дві групи.

До першої групи належать психологічні особливості шестирічних першокласників, на які педагог може спиратися під час організації навчального процесу.

По-перше, одним з основних мотивів у свідомості шестирічного учня стає мотив встановлення і збереження добрих стосунків із дорослими, бажання заслужити їх визнання й схвалення. Прагнення до позитивних взаємин із дорослими організовує поведінку дітей-шестирічок: вони з готовністю виконують вимоги вчителя, намагаються гарними вчинками заслужити його визнання. Маленький школяр набагато швидше

відгукується на прохання і побажання педагога, ніж на жорсткі умови. Шестирічний учень також прагне встановити й зберегти добрі стосунки з іншими дітьми, викликати симпатію товаришів. Саме тому потрібно, щоб педагогічний вплив класовода був спрямований на виховання у дитини моральних якостей.

По-друге, особливе місце в житті шестирічок посідає гра. Усвідомлену мету маленьким школярам найлегше побачити у процесі гри. Ставлення до гри і правила гри у цьому віці є своєрідною школою соціальних відносин. Гра розвиває здібності дітей аналізувати свої дії, вчинки, мотиви, а також співвідносити їх з діями, вчинками та мотивами інших людей. Саме тому власне шкільні норми поведінки (необхідність піднімати руку на уроці, вставати для відповіді тощо) класоводу краще пропонувати першокласникові спочатку у вигляді гри за шкільними правилами [3].

По-третє, шестирічний учень ініціативний, намагається відшукати в поведінці межі для «можна» та «не можна». Для першокласника дуже важливо побачити результати власного зростання як школяра. Він прагне все пояснити, прокоментувати, показати, йому подобається запитувати і дізнаватися нове. Першокласник здатний достатньо довго утримувати увагу на тих об'єктах, які йому цікаві. Саме тому вчитель, коректно привчаючи дитину до дотримання дисциплінарних вимог, має заохочувати її допитливість та підкреслювати її успіхи на шляху засвоєння ролі учня.

У другій групі перелічені психологічні особливості шестирічних першокласників, які ускладнюють процес засвоєння ними нового предметного змісту і прийняття норм шкільного життя. Так, шестирічний учень не може швидко прийняти та засвоїти всі норми шкільної поведінки, часто порушує їх межі. У першокласника знання норм поведінки і оцінка себе відповідно до цих норм часто не збігаються.

Маленький школяр прагне в усьому бути першим, але не може при цьому адекватно оцінити свої уміння. Він часто відчуває труднощі у взаємодії з однолітками, емоційно важко сприймає власні невдачі, але виявляє ініціативу в критиці однолітків.

Для шестирічок із нормальним розвитком характерною є висока розумова активність. Проте майже в кожному класі зустрічаються діти із затримкою розумового розвитку або з мінімальною мозковою недостатністю (ММН). З ними необхідно багато працювати і не ототожнювати їх із категорією розумово відсталих дітей.

Дітям цього віку не вистачає сили волі. Мотиви «хочу» і «потрібно» вступають у суперечність. Щоб зберегти гарні стосунки з дорослими, дитина інколи обманює.

Працездатність у шестирічок є невеликою, тому для них необхідно створити особливий режим праці і відпочинку, використовувати індивідуальний підхід, здійснювати постійний медичний нагляд.

Особливо негативно впливають на працездатність шестирічок шум і галас.

Шестирічні діти дуже довірливі. Мають почуття сорому та гордості. Їхня внутрішня позиція у ставленні до себе: «Я – хороший». Вони люблять веселитися й пустувати. Це їхній природний стан.

Адаптація до нових умов – складний період для малюків. Вони напружені психологічно і фізично. Існує категорія дітей із невротизмом, неврозом страху, неврозом нав'язливих станів, неврозом нетримання сечі (енурез), заїканням тощо. Тільки особлива турбота вчителя, доброзичливий стиль спілкування з цими дітьми в колективі сприятиме попередженню та подоланню їхніх негативних психічних станів.

Загальна сенситивність до впливу навколишніх умов життя, властива дитинству, сприяє розвитку адаптаційних форм поведінки, рефлексії і психічних функцій. У більшості випадків дитина пристосовує себе до стандартних умов. Провідною діяльністю стає навчальна. Крім засвоєння спеціальних розумових дій і дій, що обслуговують, читання, малювання, праця та ін., дитина під керівництвом вчителя починає оволодівати змістом основних форм людської свідомості (науки, мистецтва, моралі тощо) і навчається діяти у відповідності з традиціями і новими соціальними очікуваннями людей.

У нових відносинах з дорослими і з однолітками дитина продовжує розвивати рефлексію на себе та інших. У навчальній діяльності, домагаючись визнання, дитина вправляє свою волю на досягнення навчальних цілей. Домагаючись успіху або зазнаючи поразки, вона потрапляє в капкан супутніх негативних утворень (почуття переваги над іншими або заздрості). Розвивається здатність до ідентифікації себе з іншими, що допомагає зняти напругу негативних утворень і розвинути прийнятні позитивні форми спілкування [4].

У цьому віці серед дітей вже виділяються лідери: справжні і неформальні. Вчителеві дуже важливо спрямувати дітей до справжнього лідера.

У кінці періоду дитинства дитина продовжує розвиватися тілесно (вдосконалюються координація рухів і дій, формується образ тіла, виникає ціннісне ставлення до себе тілесного). Тілесна активність, координація рухів і дій крім загальної рухової активності спрямовані на засвоєння специфічних рухів і дій, що забезпечують навчальну діяльність [6].

Важливе значення для забезпечення особистісно орієнтованого виховання школярів, для розвитку самоповаги у шестирічок має знання ними своїх прав. Учитель разом із дітьми може сформулювати ці права. Наприклад, такі: право на повагу і ввічливе ставлення до себе; право на самостійність у виконанні завдань учителя; право на відпочинок на уроці і на перерві; право на гру, фантазію, пустощі; право на любов дорослих; право на захищеність від негативних впливів; право на отримання

відповіді дорослих на всі свої запитання; право звернутися за допомогою до дорослих; право отримати похвалу за добрі справи; право не бути заляканим дорослими; право не бути покараним фізично тощо.

Зазвичай дитина шести років більш урівноважена, ніж у дошкільному віці. Вона знайшла для себе місце серед своїх близьких і цілком задоволена ними і самою собою. Вона адаптувалася до вимог вчителя та навчального процесу й знайшла друзів серед однолітків. Але навіть у благополучній родині й сприятливому шкільному середовищі на неї чекають життєві випробування.

Психологічні особливості дітей шестирічного віку та соціальна ситуація їх розвитку можуть сприяти виникненню у них страхів та неврозів різного походження, проте правильно організовані родинне виховання й навчально-виховний процес у школі допоможуть їх попередити й подолати.

Таким чином, можна виділити педагогічні умови, що їх мають забезпечити класоводи для збереження психологічного здоров'я шестирічних учнів:

- спрямувати педагогічний вплив на виховання моральних якостей особистості дітей;
- пропонувати дітям власне шкільні норми поведінки спочатку у вигляді гри за шкільними правилами;
- заохочувати допитливість дітей та підкреслювати їх успіхи на шляху засвоєння ролі учня, коректно привчаючи до дотримання дисциплінарних вимог;
- розвивати самоповагу дітей через засвоєння ними своїх прав та обов'язків;
- створити особливий режим праці й відпочинку дітей в школі, використовуючи індивідуальний підхід;
- співпрацювати з батьками учнів, здійснюючи постійний моніторинг умов сімейного виховання;
- співпрацювати з медичними працівниками, здійснюючи постійний медичний нагляд за здоров'ям дітей;
- приділяти підвищену увагу дітям з мінімальною мозковою недостатністю, не ототожнюючи їх із категорією розумово відсталих дітей;
- приділяти підвищену увагу дітям з негативними психічними станами, забезпечивши доброзичливий стиль спілкування з цими дітьми в колективі;
- уважно ставитися до уяви дітей, використовуючи її психотерапевтичні можливості;
- співпрацювати з практичним психологом, здійснюючи постійний моніторинг психологічного здоров'я дітей

Список використаних джерел

1. Божович Л. В. Обрані психологічні праці. Проблеми формування особистості / Л. В. Божович; за ред. Д. І. Фельдштейна. – М. : АСТ, 1995. – 230 с.
2. Венгер А. Л. Психологічне консультування і діагностика / А. Л. Венгер. – К. : Генеза, 2001. – 128 с.
3. Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия. 7-е изд. / сост. и ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 624 с. – (Высшее профессиональное образование).
4. Волков Б. С. Психология общения в детском возрасте / Б. С. Волков, Н. В. Волкова. – СПб. : Питер, 2008. – 272 с. : ил. – (Детскому психологу).
5. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учеб. для студ. вузов : 4-е изд., стереотип. / В. С. Мухина. – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 456 с.
6. Шаповаленко И. В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология) / И. В. Шаповаленко. – М. : Гардарики, 2005. – 349 с.